

KADIN GÜÇLENMESİNİ TARİHSEL BAĞLAMINDA KAVRAMAK

Özlem CANKURTARAN*

Öz: Kadın güçlenmesine kadın hareketinin ürettiği sorular ve kavramlarla bakmak gerekir. Güçlenme yalnızca bireysel ya da benliğin güçlenmesi değil aynı zamanda kimliğin toplumsal ve kültürel olarak nasıl inşa edildiğiyle de ilgilidir. Bununla birlikte kolektiflerle birlikte güçlenme bize dayanışma ve bilinç yükseltme gruplarının anlamını da tartışma alanı sunacaktır. Güçlenmenin sosyopolitik bağlamı ise yaşanan toplumun pratiklerinden küresel mevzuata kadar açılım sağlayacaktır. Türkiye toplumu için çok boyutlu güçlenmeye örnek olarak kadın kooperatifleri ve kadının insan hakları eğitimleri verilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Psikososyal Güçlenme, Sosyopolitik Güçlenme, Türkiye'den Güçlenme Örnekleri

Understanding Empowerment of Women in the Historical Context

Abstract: Empowerment of women should be analyzed through the questions and concepts generated by the women's movement. Empowerment is not only about individual or personal growth but also concerns how identity is socially and culturally constructed. Furthermore, empowerment in collaboration with collectives provides an opportunity to discuss the significance of solidarity and consciousness-raising groups. The sociopolitical context of empowerment extends from the practices of the society in which one lives to global legislation. For Turkish society, examples of multidimensional empowerment include women's cooperatives and women's human rights education programs.

Key words: Psychosocial empowerment, Sociopolitic empowerment, Examples of Empowerment in Turkey

1. Tarihsel Bağlamda Kadın Güçlenmesi

Bu yazının konusu olan kadın güçlenmesini mesele etmemizin sebebi cinsiyet rejiminin erkeği merkeze kadını ise aşağı bir konuma yerleştirmesi yani toplumsal cinsiyet eşitsizliği üretmesindedir. Kadın güçlenmesini kavramanın kadın hareketinin tarihine bakarak kavramak gerektiğini düşünüyorum. 18.yy "kadın insan mıdır" sorusuyla ortaya çıkan düşünsel tartışmaların tarihsel olarak sahnelendiği zamanlardır. "Kadın insan mıdır" sorusu birinci dalga kadın hareketinin 1789 Fransız Devrimi sonrası insan hakları hareketinin ve aydınlanma düşüncesinin insanı erkek olarak tanımladığı üzerine kuruludur. Yine o dönemi anlamak için Jean Jack Rousseau'nun Emil adlı kitabında kız çocukların ev içi işlerde oğlan çocukların ise kamusal alan yani siyaset kurumuna hazırlanmaları gerektiğini yazarak aslında kadının toplumdaki yerine ilişkin dönemin toplumsal sözleşmesini açıkça ortaya koyduğunu söylemek gerekiyor.

Bir başka deyişle kadının yeri evidir ve anneliğidir. Kadınlar bu dönemde de üniversitede tıp fakültesinde öğrenci olma hakkından mahrum edilmiştir. Bu dönem için Kadın Hakları Bildirgesini ortaya çıkaran 1789 Fransız Devrimi'nin "eşitlik, kardeşlik, özgürlük" ilkeleri, devrim sürecinde pek çok kadın ve erkeği sokaklardaki eylemlerde ve barikatlarda bir araya getirmişti. Bastille yürüyüşünden grevlere kadar her alanda cinsler, mutlak rejime karşı güçlü bir pakt oluşturmuştu. Ancak bu evrensel olduğu iddia edilen ve "üçüncü sınıfın", yani burjuvazinin, eşitlik ve iktidarda ortaklık taleplerinin temelini oluşturan ilkelerin, yalnızca mülk sahibi, belli bir miktarda vergi veren erkekleri kapsadığı kısa bir zaman içinde anlaşıldı. Eşitliğin zengin ya da yoksul, kadın ya da erkek, herkes için geçerli olması için dünya üzerinde pek çok işçi eyleminin gerçekleşmesi ve kadınların tutuklanmayı, öldürülmeyi, sürgüne gönderilmeyi

*Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
(ORCID No: 0000-0003-2243-0274)

Geliş Tarihi / Received : 03.12.2024

Kabul Tarihi / Accepted : 25.12.2024

göze alarak mücadele etmesi gerekiyordu. Kadınların erkeklere karşı yürüttükleri eşitlik mücadelesinin günümüzde de henüz sona ermediği düşünülürse, bundan iki yüzyıl önce dile getirdikleri taleplerin ne kadarının gerçekleştirilebildiği sorusu daha da önem kazanmaktadır. 1789 Fransız Devrimi'nin kahramanlarından Olympe de Gouges'un önemi de, evrensel olduğu iddia edilen hakların belli bir cinsle sınırlanmış olduğunu gözler önüne sermesi ve bu sınırlamanın haklı sebepleri olup olmadığını sorgulayıp mevcut durumu olduğu gibi kabul etmemesindedir. Bu nedenle giyotinle cezalandırıldığını hatırlamalıyız. Kadın hareketinin bu dönem için siyasi ve medeni haklar için örgütlendiği ve mücadele ettiğini görüyoruz. Delesinin günümüzde de henüz sona ermediği düşünülürse, bundan iki yüzyıl önce dile getirdikleri taleplerin ne kadarının gerçekleştirilebildiği sorusu daha da önem kazanmaktadır. 1789 Fransız Devrimi'nin kahramanlarından Olympe de Gouges'un önemi de, evrensel olduğu iddia edilen hakların belli bir cinsle sınırlanmış olduğunu gözler önüne sermesi ve bu sınırlamanın haklı sebepleri olup olmadığını sorgulayıp mevcut durumu olduğu gibi kabul etmemesindedir. Bu nedenle giyotinle cezalandırıldığını hatırlamalıyız. Kadın hareketinin bu dönem için siyasi ve medeni haklar için örgütlendiği ve mücadele ettiğini görüyoruz.

Birinci dalga kadın hareketinin yasal kazanımlarının kadının toplumda erkeklerle eşit konumda olmasını sağlayamadığı tartışmaları üzerine toplumun bu konuda değişim yaşaması gerektiği anlayışı yeni kavramlarla tartışmayı da beraberinde getirmiştir. O zaman Simone de Beauvoir "kadın doğulmaz kadın olunur" sözüyle kadının ikincilleştirilmesinin toplumun baskın ideolojisiyle bağlantısını açıkça gözler önüne sermiştir. İkinci dalga kadın hareketi 1960 lar da ataerkil ideoloji, toplumsal cinsiyet ve kamusal alan ve özel alan kavramlarıyla meselenin siyasetle iç içe geçmiş kültürel yapıyla ilgisi kurularak tartışılmıştır. Böylece kadın hareketinin bu zamanlar için de çok anlamlı olduğunu düşündüğüm bilinç yükseltme yönteminin geliştirildiğini görüyoruz. Bugün Türkiye'de çok etkili olan "Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı" bilinç yükseltme için geliştirilmiş etkili programlardan biridir. Burada kadının ataerkil baskıyla hangi kurumlar aracılığıyla yüz yüze kaldığı ve bu baskıyı nasıl içselleştirdiğini gün yüzüne çıkarmak amaçlanmaktadır. İkinci dalganın kadın hareketi için ürettiği "*kişisel olanın politik olduğu*" ilkesi kanımca kadının özel alana hapsedilmesine karşı çıkan ve aslında eşitlikçi, adil ve özgür toplumların inşasının temelini oluşturmaktadır. Yine ikinci dalganın bir başka keşfi kadınların özgürleşmesinde

etkili olan bilinç yükseltme gruplarıdır. Bugün için etkili olduğunu düşündüğüm Kadının İnsan Hakları Eğitimi" Türkiye'de bilinç yükseltme çalışmalarına devam etmektedir.

Üçüncü dalga ve sonrası için kadın güçlenmesi için üretilen kavram kesişimselliktir. Kesişimsellik tartışması ilk olarak ABD kökenli bir tartışma olarak başlamış, toplumsal cinsiyet ile ırk arasındaki kesişim alanına dair bir sorgulamayı gündeme taşımıştı. 1989 yılında kavramı ilk kez kullanan kişi olan siyah feminist hukukçu Kimberlé Crenshaw'un temel meselesi, renkli kadınların deneyim ve mücadelelerinin ne feminist ne de anti-ırkçı söylemler tarafından kapsanabildiği eleştirisine dayanıyordu (**Crenshaw 1989, 1991**). Ona göre siyah kadınların özgül deneyimlerini anlamak için hem toplumsal cinsiyet hem de ırkı etkileşim içinde değerlendiren kesişimsel bir bakışa ihtiyaç vardı. Ancak zaman içinde kavram pek çok açılıma uğradı, tartışmanın terimleri farklılaştı ve zenginleşti. Tartışma ilk başlarda özel olarak kesişimsel alanda yeralan belirli kadınların uğradığı çoklu ezilme deneyimlerine odaklanmıştı; dışlanma ve marjinalleştirilmeye dikkat çekiliyor ve buradan kaynaklandığı düşünülen özgül epistemolojik ve stratejik ayrıcalıklara dair sonuçlar çıkarılıyordu. Günümüzde geline nokta da bu temalara dair tartışma hala devam ediyor olsa da pek çok feminist kuramcı artık kavramı sadece belirli kimliklerin değil, tüm kimliklerin karmaşık, çoklu ve ilişkisel kuruluşuna dair bir yaklaşım olarak yorumluyorlar (**Nash, 2008; Yuval-Davis, 1999, 2006; Patil, 2013**). Bu çerçevede kimlik kategorilerinin içsel ve dışsal istikrarsızlığına vurgu yapılarak hem kimliklerin karmaşık ve çoklu kuruluş dinamikleri vurgulanıyor hem de buna uygun geniş koalisyon siyasetleri öneriliyor.

Türkiye'de feminist hareket, 1980'lerden itibaren bağımsız kadın hareketini savunarak farklı kadın hareketleri üzerinde etkili olmuştur ve güçlenmeye devam etmektedir. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan 'birinci dalga' diye tanımlanan bir hareket, bir tarih olduğunu, 'ikinci dalganın' etkisiyle yapılmış tarih çalışmalarından biliyoruz. Osmanlıda üst orta sınıf ailelerin iyi eğitim almış dil bilen kızları kadının ezilmişliği ve haklarına ilişkin yazıların kaleme alındığı örneğin "*Kadın Dünyası*" gibi dergiler çıkararak eşitlik mücadelesi vermişlerdir. Bugün de Kemalist-Cumhuriyetçi kadın hareketinin gücü ve önemi, AKP politikalarına karşı muhalefet çerçevesinde giderek artmaktadır. İslami hareketin yükselişinde merkezi bir rol oynamış güçlü bir kadın hareketi vardır ancak özerk bir kadın politikası üretmek konusunda genel olarak çok zayıf kalmıştır...

1990 sonrasında güçlenen LGBT hareketi ve özellikle hareket içindeki kadınlar, zamanla feminist hareket üzerinde oldukça derin bir etki yaratmışlardır. Türkiye’de feminist hareketin ikinci dalgası, 1980’lere yani refah devleti politikalarının zayıfladığı ve neoliberal ekonomi politikalarının uygulamaya geçildiği döneme rastlamıştır. Türkiye’de neoliberalizmin tarihi ile feminist hareketin canlanmasının tarihi kesişiyor ve bu kesişme feminizmin seyrini doğrudan etkiliyor. Neoliberal politikaların uygulamaya konulması, siyasetin otoriterleşmesiyle mümkün olabilmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ve bu darbenin anayasası siyasal katılımı sınırlandıran ve toplumsal muhalefeti zayıflatan bir dizi uygulamayı hayata geçirdi. Neoliberalizmin emekçi sınıfları, sermaye karşısında savunmasız hale getirmesi ve otoriteryanizmin baskıcı ortamı topyekûn bir sessizlik yarattı. Bu sessizlik, paradoksal biçimde, daha önce dışarıda bırakılanların, toplumsal muhalefetin içinde dahi sesi bastırılanların, sözünü ve sesini keşfetmelerine imkân sağladı. Daha çok sol hareketlerin içinden gelen kadınlar yaşadıkları cinsiyetçilikle yüzleştiler. Eşitlik ilkesinin en temel değer olduğu bir düşünce ve hareket içinde dahi cinsiyetçi tutumun güçlü bir şekilde varlığını sürdürüyor olması, bağımsız bir feminist hareketi zorunlu kılıyordu. Adı konulmadan yaşanan ‘bilinç yükseltme gruplarında’ oluşan farkındalıkla, feminist söz ‘yüksek siyasetin’ konusu haline girmemiş konuları kamusal alana taşıyarak politikleştirdi. Aile içi şiddet, taciz, bekâret gibi özel alanın içine hapsedilmiş konular politikleştirdi. Az sayıda kadının başlattığı feminist söz, hızla yaygınlaşarak çeşitlendi. Çeviriler, dergiler (Feminist, Kaktüs), yürüyüşler, kampanyalar bu sözün yaygınlaşmasında etkili hatlar oldu. Bu dönemin kampanyaları, keşifleri kısa sürede feminist örgütlenmelere dönüştü. Örneğin; **Mor Çatı, (1990) ve Ankara Kadın Dayanışma Vakfı, (1992) Dayanışma Karşı Kampanya (1987)** sonrasında kurulan, kadına yönelik şiddetle mücadele eden feminist örgütlenmelerdir. Feminist sözün keşfi, hızla toplumsal harekete dönüşmüş, bu toplumsal hareket kendi kurumlarını yaratmaya başlamıştı. 1987-1997 döneminde feminist söz yaygınlaştı, çeşitlendi. İkinci on yıllık dönemde (1997-2007) yasal alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atıldı. Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanunu’nun yenilenmesi sürecinde feminist örgütler ve kadın hukukçuların oluşturduğu platformların mücadelesiyle kadınlar üzerinde aileye, erkeğe, topluma tasarruf yetkisi veren ataerkil zihniyetin yasal dayanaklarının önemli bir kısmı değiştirilerek kadını özerk bir birey olarak ele alan bir yaklaşım ortaya konuldu.

Bu dönem “toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması” (gender mainstreaming) süreci olarak tanımlanabilir. Kamu politikalarına sızma, kamu politikalarını belirleme, kamusal otoritelerle birlikte yürütülen projeler bu dönemde öne çıkan başlıklardır. Son on yıllık dönemde (2007-2017) feminist hareketin kamu otoriteleriyle ilişkilerinin uzlaşma-pazarlık sürecinden çatışma sürecine girdiği söylenebilir. Feminist hareket sistem karşıtı bir hareket olmasına rağmen, Türkiye’de uzun zaman devletle açık çatışma yaşamadı. Son yıllarda siyasal iktidar emek politikalarıyla, beden politikalarıyla yeni bir cinsiyet rejimi kurma çabasına girişti. Cinsiyet körü bir iktidardan, cinsiyetçiliği aktif olarak hayata geçiren bir iktidar pratiğine geçişi gözlemlemek mümkün. Neoliberal ekonomik yapının gerektirdiği esnek emek politikaları, güvencesizlik, sosyal hizmetlerin kamusal yükünü azaltma ihtiyacı, bunların hepsi ‘ev ve iş yaşamını uyumlaştırma’ gibi şık bir başlığın altında, kadınların hem piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda ucuz ve güvencesiz olarak çalışması hem de eve, anneliğe, bakım hizmetlerine geri çağırılmasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Kürtaj karşıtlığı, “en az üç çocuk” çağrıları, annelik kariyerinin bütün kariyerlerden önce gelmesi gerektiği gibi söylemler dindar muhafazakâr bir dille süslenerek yaygınlaştırılmaktadır. Kadını ikincilleştiren ve bu ikincilleştirmeyi doğallaştıran, doğallaştırdığı ölçüde sorgulanabilir ve değiştirilebilir olmaktan çıkaran kültürel, toplumsal ikilime, bir de bu söylemleri siyasal alanda her gün tekrarlayan bir iktidar pratiği eklendi. Buna karşın feminist politika, aslında, bütün güç ilişkilerinin ontolojik olarak kurulduğu bu yere çomak sokmuştur ve güç ilişkilerinin varlığını kökten biçimde dönüştürmeyi hedeflemektedir. Arjantinli kadın hareketi koalisyonu Ni Una Menos, kadına yönelik şiddet tam da kesişimsellik yaklaşımının vurgulamak istediği yerden tanımlıyor: “Kadına yönelik şiddet ev içi şiddettir ama aynı zamanda piyasanın, borçluluğun, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin ve devletin şiddeti, LGBTİ’ye karşı ayrımcı politikaların şiddeti, göçmen karşıtı şiddet, kitlesel tutuklamaların yarattığı şiddet, kürtaj yasakları ve parasız sağlık hakkına ulaşım yoksunluğunun yarattığı şiddettir.” Cinsiyetçiliğin tarihsel kökleri aileden, eğitime, hukuktan siyasete, ekonomiye, imgelere, metinlere, bilgilere, pratiklere, bilinçlere ve bilinç dışlarına, hayatın her alanına sızmış hali feminist mücadeleyi nihayetine varmayacak bir mücadele haline getiriyor. Feminist bilincin kendisi de öyle; feministlerin kendisi de kendilerini cinsiyetçiliğin çeşitli yönlerini üretirken bulabiliyor. O yüzden feminizm hep eleştirel, en çok da özeleştirel olmalıdır.

2. Kadın Güçlenmesine Dair Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri

Kadınların güçlenmesi kavramına ilişkin tanımlar farklılık gösterebilmektedir. Bir çalışmada güçlenme, kadınların ve kız çocuklarının hayatları ve gelecekleri üzerinde daha fazla kontrole sahip olabilmeleri için güç ilişkilerinin dönüştürülmesi aracılığıyla seçimlerinin ve söz haklarının genişlemesi olarak tanımlanmaktadır (**van Eerdewijk ark., 2017**). Başka bir tanımda kadınların güçlenmesi, kadınlara erkeklerden bağımsız olmalarını sağlayan haklar olarak belirtilmektedir (**Gholipour ark., 2010**). Literatürde farklı tanımlamalar olmakla birlikte güçlenme ve özellikle de kadınların güçlenmesine ilişkin genel kabul gören Kabeer'in yapmış olduğu güçlenme tanımı: "Stratejik yaşam seçimleri yapmaktan yoksun bırakılanların böyle bir seçimi yapma özgürlüğü kazandığı süreç" şeklindedir (**Kabeer, 1999**). Genel olarak güç sahibi olanlar ile güç sahibi olmayanlar arasındaki dengesizliklerin telafi edilmesi anlamında kullanılan güçlenme (**Alsop ark., 2006**) doğrultusunda dünya genelinde pek çok ülkede hem ekonomik hem toplumsal yaşamda bu güç terazisinin görece dezavantajlı hanesinde yer alan kadınların güçlenmesi, yoksulluğun azaltılması, ekonomik büyüme, toplumsal refahın artması gibi kalkınma hedefleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Kadınların güçlenmesi, uzun süredir hükümetlerin, politika yapımcıların, kalkınma ajanslarının gündeminde yer alırken kadınlarla yakından çalışan STK'da kadınların güçlenmesine toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden yaklaşarak kadın haklarının yerleşmesini hedeflemektedirler (**Demetriades, 2009**).

3. Bir Kadın Güçlenmesi Politikası Olarak Kadın Kooperatifleri Düşünülebilir Mi?

Bugün halen dünya çapında kadınlar baskı, ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Bunlar, kadına yönelik şiddetten, kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerine kısıtlı erişimine kadar pek çok çeşitlilik göstermektedir. Bu ayrımcılık türlerinden biri de çalışma yaşamındaki eşitsizlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılım durumları bu eşitsizliğin en belirgin örneklerindedir. Küresel düzeyde kadın istihdamı erkeklerden daha düşük olmakla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların istihdamının görece dezavantajlı koşullarda gerçekleştiği bilinmektedir. Gerçekten de OECD ortalamasına bakıldığında 2023 yılı için

kadınların istihdam oranının yüzde 60,9 ve erkeklerinkinin ise yüzde 75,1 olduğu tahmin edilmektedir Türkiye işgücüne katılma oranında ise OECD üeleri arasında sondan üçüncü sırada. Türkiye'de 2023 yılının ikinci çeyreğinde işgücüne katılma oranı yüzde 53,3 oldu. (**OECD Database, 2023**). Çalışma yaşamında kadınlar ve erkekler arasında eşitsizlikler sadece iş fırsatlarına erişim ve işgücü piyasasına katılım şeklinde değil, aynı zamanda istihdamın koşulları açısından da görülmektedir. Aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerin kadınlardan daha fazla maddi kazanç elde etmeleri de çalışma yaşamındaki küresel eşitsizliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma yaşamındaki bir başka eşitsizlik ise liderlik ve yönetim pozisyonlarında yine ağırlıklı olarak erkeklerin yer aldığı görülmektedir (**ILO, 2014**). Oysaki eşitlikçi ve adil bir kalkınmanın ancak toplumsal cinsiyet eşitliğini de gözetilen bir yaklaşımla mümkün olabileceği ve hem sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi hem de kadın yoksulluğunun aşılabilmesi için bu bir gereklilik olarak belirtilmektedir (**Toksöz ark., 2001; Kızıllırmak ark., 2022**). İşte bu noktada, kooperatifleşme, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların hem işgücü piyasası hem de toplumsal yaşamda içindeki buldukları dezavantajlı konumun tersine çevrilmesi için önemli bir model olarak gösterilmektedir (**Nippierd, 2012; Kornginnaya, 2020**). Kadın kooperatiflerinin istihdam ve kalkınma ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalarda, işgücü piyasasının dışında kalmış veya enformel çalışan kadınların kooperatifler aracılığıyla iyi ve düzgün işlerde çalışabilmesine ve bu sayede kadınların hem ekonomik hem de toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında güçlendirilmeleri aracılığıyla refahlarının arttığına (**KEİG, 2015; ILO, 2015; Cinar, ark., 2021; Wijers, 2019; Theeuwens ark., 2021; Ambler, ark., 2021**) değinilmektedir. Nitekim kooperatifler sundukları istihdam, eğitim ve sosyal içerme imkanlarıyla kadınların beşerî ve sosyal sermayelerini geliştirmelerini teşvik etmekte (**Nippierd, 2012**) ve böylece kadınlar için ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan daha eşit bir dünya düzeninin oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar. Kadın kooperatiflerine ilişkin çalışmaların sonuçları, kooperatife katılan kadınların bağımsızlığının, öz-değer ve özgüvenlerinin arttığına ve ekonomik olarak da refahlarının arttığına işaret etmektedir (**MacHanry, 2000; Rosenbaum, 2000**). Kooperatifler çok çeşitli yoksunluklarla karşı karşıya kalan milyonlarca kadının yaşamlarını kendi kendine yeterlilik kazan-

maları için şekillendirmelerine yardımcı olarak hem kendi topluluklarının hem de ülke ekonomilerinin kalkınmalarında etkili olmaktadır.

Mevcut durumu kadınların lehine değiştirme motivasyonu ile 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda yer alan Girişimcilik ve KOBİ'ler başlığı altında kadın kooperatiflerinin destekleneceğine değinilmektedir. Kadın kooperatifleri ile kadınların güçlenmesi ilişkisine istihdam üzerinden bakmak gerekirse, kadın kooperatifleri kadınlar için ücretli işlere eşit erişim sağlama, kayıtlı işlere geçiş fırsatları, sermaye, finansman ve pazarlara erişim (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022) gibi istihdam artırıcı ve dolayısıyla ekonomik güçlenme yaratan koşullar sağlamaktadırlar. Türkiye'de kadın kooperatiflerinin istihdam yaratma potansiyeli, bu kooperatiflerin sayısı düşünüldüğünde oldukça yüksektir diyebiliriz. Nitekim resmi olarak Türkiye'de 944 kadın kooperatifi olduğu ve kooperatiflerin en az yedi ortakla kurulabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda, kooperatiflerin erişebilecekleri kadın sayısının yüksek olması beklenmektedir. Ayrıca kadın kooperatiflerinin sadece ortaklar değil, aynı zamanda kooperatifin kurulu olduğu bölgedeki ortak olmayan kadınları da faaliyetlerine dahil etme konusunda açık olmaları kadın kooperatiflerinin istihdam yaratma potansiyelini artırmaktadır.

Kadın kooperatiflerinin kadın güçlenmesine katkısı açıkça görülürken neoliberal kapitalizmin "her bireyin girişimci olması" ruhuna denk düştüğünü görmek bunun getirdiği baskıları ve eşitsizliği de tartışan bir yerden değerlendirmeyi aklımızda tutmalıyız.

4. Güçlenmeyi Psikososyal Bağlamıyla Anlamak Psikososyal güçlendirme, kimlik inşası, kişilerarası güçlenme ve sosyopolitik boyutları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Kadınlar için psikososyal güçlenme, öz yeterlilik, özgüven ve özerklik geliştirmenin yanı sıra eşitsizliği sürdüren sistematik engelleri ortadan kaldırmayı içerir. Bu yolculuk, içselleştirilmiş inançları ele almayı, kişilerarası etkinliği teşvik etmeyi ve dayanışmacı eşitlikçi toplumsal yapılar oluşturmayı gerektirir.

4.1. Bireysel Boyut: İçsel Gücün İnşası

a. Öz Yeterlilik ve Özgüven: Kadınların yaşamlarında sonuçları etkileyebilecek yeteneklerine olan inançlarını artırmaya yönelik programlar kritik öneme sahiptir. Beceri geliştirme atölyeleri, liderlik eğitimleri

ve yoga gibi farkındalık uygulamaları özgüveni ve kişisel gücü artırır.

b. İçselleştirilmiş İnançları Sorgulama: Kadınların potansiyellerini sınırlayan toplumsal stereotipleri ve içselleştirilmiş baskıları ele almak önemlidir. Bilişsel-davranışsal yaklaşımlar ve yansıtıcı uygulamalar, kadınların öz değerlerini yeniden tanımlamalarına yardımcı olur.

4.2. Kişilerarası Boyut: İlişkileri ve Ağları Güçlendirme

a. Kişilerarası Etkinlik: Kadınların kişisel ve profesyonel ilişkilerinde kendilerini ifade edebilmeleri ve kontrol sağlayabilmeleri, kontrol hissini ve karşılıklı saygıyı geliştirir.

b. Toplum ve Destek Ağları: Akran mentorluk programları, destek grupları ve topluluk oluşturma girişimleri, kadınların bağ kurmasını, deneyimlerini paylaşmasını ve dayanışma bulmasını sağlar.

4.3. Toplumsal Boyut: Yapısal ve Kültürel Dönüşüm

a. Kaynaklara Erişim: Kadınların eğitim, sağlık ve ekonomik fırsatlara erişimini sağlamak toplumsal güçlendirme için esastır.

b. Savunuculuk ve Politika Değişimi: Kadınların topluluk ve ulusal düzeyde karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmek, toplumsal yapıları ve normları dönüştürür.

c. Toplumsal Cinsiyet Normlarını Sorgulama: Eşitsizliği sürdüren kültürel tutumları, kamu kampanyaları ve eğitim programları yoluyla ele almak hayati önem taşır.

5. Psikososyal Güçlendirme Stratejileri

a. Eğitim ve Beceri Geliştirme Kadınlara bilgi ve araçlar sağlayarak çevrelerini anlamalarına ve etkilemelerine yardımcı olmak.

b. Zihin-Beden Pratikleri Yoga ve farkındalık gibi uygulamalar, kadınların içsel güçlerini keşfetmelerine, stresi yönetmelerine ve dirençlerini artırmalarına yardımcı olur.

c. Katılımcı Yaklaşımlar Güçlendirme programlarının tasarımı ve uygulanmasına kadınları dahil etmek, bu programların etkili ve anlamlı olmasını sağlar.

d. Politika Savunuculuğu Eşit fırsatları, iş güvenliği ve üreme haklarını destekleyen toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar oluşturmak.

6. Zorluklar ve Dikkate Alınması Gerekenler

a. Kesişimsellik: Psikososyal güçlendirme, kadınların ırk, sosyoekonomik durum ve kültürel geçmiş gibi kesişen kimliklerini dikkate almalıdır.

b. Sürdürülebilirlik: Uzun vadeli güçlendirme, tek seferlik müdahaleler yerine sürekli çabalar ve sistematik değişiklikler gerektirir.

c. Değişime Direnç: Güçlendirme çabaları, kültürel veya kurumsal direnişle karşılaşabilir ve bu durum stratejik ve kapsayıcı yaklaşımlar gerektirir.

Kadınların güçlenmesini anlamaya katkı sunan teorilerden birisi de ilişki benlik teorisidir. İlişki benlik teorisi, kadınların ilişki ihtiyaçlarının ve yeteneklerinin birer güç olarak değerini açıklamaya ve vurgulamaya yardımcı olur; mevcut toplumsal düzenlemeler altında bu ihtiyaçlar ve yetenekler bazen bir zayıflık ve kadınların sorunlarının önemli bir kaynağı gibi görünebilir. Örneğin, **Miller (1986)**, annelerin çocuklarla etkileşimde bulunma ve onların gelişimini destekleme çabalarına rağmen, birçok annenin artık kızlarına, kendilerinin içinde yaşadıkları toplum tarafından başarısız oldukları şekilde başarısız olduklarını belirtmektedir. Miller, "*anneler hem mahrum bırakılmış hem de değersizleştirilmiş ve tüm kadınları küçümseyen bir sistemin temsilcileri olarak zorlanmıştır*" (s. 139) diye savunur. Kadınların eksik olduğu şey, harekete geçme kapasitesinden ziyade, hem psikolojik hem de toplumsal olarak kendilerini tanımlama ve belirleme gücü ve bu tanımla uyumlu şekillerde hareket etme yeteneğidir.

Miller (1986), kadınların kendilerini tanımlama ve belirlemeye çalıştıkça kadınlar ile erkekler arasında ve kadınlar arasında direniş ve çatışma beklemektedir. Çatışmalar hakkında şu ifadeyi kullanır: "*Kadınlar, diğerleriyle etkileşimde bulunma konusunda büyük bir arzuya sahiptir. Bu arzu, çatışmada bir güç kaynağı olabilir. En iyi çatışmalar, kopukluğa değil, daha fazla ve daha iyi bağlantıya yol açan çatışmalardır. Kadınların bağlantılara olan inançlarının bir tarihi vardır. Karşımızdaki çatışmalara bakarken bu tarihi değerli görmek bizim için en iyi yol olacaktır.*" (s.140)

İlişki benlik teorisi, kadınların kendi terimlerine göre bireysel karar verme haklarını doğrularak ve kadınların büyüdüğü, güçlendiği ve başkalarının büyümesini ve güçlenmesini destekledikleri karşılıklı empatik ilişkileri kolaylaştırarak,

kadınların bağlantılara olan inançlarını ve bu bağlantılardaki güçlerini destekleyebileceklerini önermektedir.

Kız çocukları ve kadınların güçlenmesi yaşadıkları toplumda kadının değerine ilişkin söylemlerden de etkilenmektedir. Örneğin sessizlik olduğunda kız çocuğu doğdu söylemi dünyanın çeşitli toplumlarında kendine yer bulmuştur. Bu söylemlerle eksik olduğu anlayışını pekiştiren kız çocuğunun güçsüzleştirilmiş benliği ile yaşamda yer bulmaya çalışırken geliştirdiği ilişki benliği bir başka anlayışla onun gücü de olabilmektedir. Bu baskıya karşı geliştirdiği gücü bir potansiyel olarak görmek cinsiyetçi rejim karşısında olanak biçiminde ortaya çıkmaktadır.

7. Bir Güçlenme Aracı Olarak Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı

Kadının İnsan Hakları Programı kadın hareketinin geliştirdiği bilinç yükseltme gruplarının yaşama geçirildiği evrensel programlardan biridir. 1995 yılından bu yana Türkiye genelinde ve Kıbrıs'ta 15 binden fazla kadına ulaşan Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP), Türkiye ve dünyadaki en yaygın, sürdürülebilir ve kapsamlı insan hakları eğitim programlarından biridir. 1998 – 2012 yılları arasında Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile yapılan protokol çerçevesinde yürütülen KİHEP, 2011'de SHÇEK'in lağvedilmesinden bu yana ağırlıklı olarak belediyeler ve kadın örgütleri ile işbirliği içinde uygulanmaktadır. Halihazırda pek çok belediye ve kadın örgütü tarafından uygulanan KİHEP, 2004 yılında İşkence Mağdurları Merkezi (The Center for Victims of Torture) tarafından, İnsan Haklarında Yeni Taktikler Projesi (New Tactics in Human Rights) kapsamında, "dünyada insan hakları konusunda kullanılan en iyi taktiklerden biri" olarak seçilmiştir.

KİHEP, kadınların özel ve kamusal alanlarda haklarını kullanabilmesi, hak ihlallerini önleyebilmesi ve toplumsal, hukuki ve siyasi değişime yönelik örgütlenmeler oluşturabilmesine katkıda bulunmak gibi bütüncül hedefler ışığında geliştirilmiştir.

Türkiye'de kadınların durumuna dair 1993-1994 yıllarında Kadının İnsan Hakları ve Yeni Çözümler derneği tarafından yapılan saha araştırmaları, birçok kadının yasalarla tanınan ve korunan haklarını bilmediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, bilinç yükseltme toplantılarının gerçekleştirilmesi fikrini doğurmuş ve KİHEP'in tohumları 1994'te böylece

atılmıştır. Bu şekilde İstanbul'un çeşitli semtlerinde ev ziyaretleri yapılmaya başlanmıştır. Bu ev ziyaretleri sırasında öne çıkan temel konu aile içi şiddet olmuştur. Büyük ilgi gören toplantılar, kadınların kolayca erişemediği çeşitli bilgileri içeren kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu gereklilik doğrultusunda yapılan ihtiyaç saptaması çalışmaları sonucunda tespit edilen durum aşağıdaki gibidir:

- Kadınlar mevcut yasalardaki haklarını bilmiyorlar.
- Bunları yaşama geçirecek beceri ve olanaklardan yoksunlar.
- Geleneksel ve dini uygulamaların baskısıyla yaşıyorlar
- Katı toplumsal cinsiyet rolleri yüzünden kısıtlanmaktadırlar;
- Kadının insan hakları, hukuk sistemi, toplumsal cinsiyete ilişkin konular ve cinselliğe dair bilgileri içeren bir programa katılma konusunda çok istekli ve açıldılar.

KİHEP, kadınların özel ve kamusal alanlarda haklarını kullanabilmesi, hak ihlallerini önleyebilmesi ve toplumsal, hukuki ve siyasi değişime yönelik örgütlenmeler oluşturabilmesine katkıda bulunmak için aşağıdaki ana amaçları gerçekleştirmeyi hedefler:

- İnsan hakları ve kadının insan hakları konusunda uluslararası normlar ve mevcut ulusal yasalar hakkında farkındalık yaratmak,
- İnsan hakları ve kadının insan hakları konusunda devletin kısıtlı bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının eksik kaldığı noktaları gidermek,
- Sahip oldukları haklarını bütünsel bir şekilde hayata geçirebilmeleri için kadınlara örgütlenme becerisi kazandırmak ve kadınları kendi ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmeye teşvik etmek.

8. Kadının İnsan Hakları Programının spesifik hedefleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir:

- Kadınların eşit yurttaşlar olarak haklarını bilmeleri konusunda farkındalıklarını ve bilgilerini artırmak,
- Kadınları, geleneklerle çerçevelenmiş "yazılmamış/sözlü yasalar" da dahil, ulusal ve uluslararası yazılı yasal haklarının uygulanması ve hak bilincinin günlük hayata geçirilmesini sağlayacak stratejiler geliştirme konusunda desteklemek,

- Kadınların yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenme çabalarında katalizör işlevi görmek ve yerel örgütlenme girişimlerini desteklemek.

KİHEP, ulusal ve uluslararası düzeylerde yasal olarak tanınmış çeşitli hak alanlarını, kadının insan hakları çerçevesinde ele alırken, kadınların yerelde örgütlenmesi ve toplumsal dönüşüm için harekete geçebilmelerine odaklanır. Program, aynı zamanda yasal okur-yazarlık konusunda farkındalık yaratmayı, kadınların kendi kendini güçlendirmesine destek olmayı ve hem grup üyeleri hem de ülkedeki diğer KİHEP grup katılımcıları arasında dayanışmayı geliştirmeyi hedefler. Program, katılımcıların kadının insan hakları ve bu hakların ihlallerine ilişkin kendi kişisel deneyimleri üzerine tartışmalarını sağlayarak, eleştirel bir bakış açısını hayata geçirmeleri sürecinde uluslararası feminist yöntem ve araçları kullanır; katılımcı ve grup yönlendiricisi arasında hiyerarşik olmayan bir yaklaşımı benimser. KİHEP kapsamında kadınlar 16 hafta boyunca haftada bir kez, yarım gün bir araya gelerek KİHEP grup yönlendiricisi tarafından yürütülen aşağıdaki başlıklarda grup çalışmasına katılır:

- a. Tanışma, Kadının İnsan Hakları Eğitim Programının Tanıtımı ve İhtiyaç Saptaması
- b. Kadının İnsan Hakları
- d. Anayasal ve Medeni Haklar
- e. Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddet
- f. Şiddete Karşı Stratejiler
- g. Kadının Ekonomik Hakları – Bölüm I
- h. Kadının Ekonomik Hakları – Bölüm II
- i. İletişim – Bölüm I
- j. İletişim – Bölüm II
- k. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Duyarlı Çocuk Eğitimi ve Çocuk Hakları
- l. Kadın ve Cinsellik – Bölüm I
- m. Kadın ve Cinsellik – Bölüm II
- n. Kadın ve Doğurganlık Hakları
- ö. Kadın ve Siyaset
- p. Feminizm ve Kadın Hareketi
- r. Kadın Örgütlenmesi

Kadının insan hakları programı eğitimcisi olarak Ankara'da yaşayan üniversite son sınıf öğrencilerle yaptığım çalışmada genç kadınların yukarıdaki tüm alanlarda nasıl bilinçlenme ve dönüşüm yaşadıklarını ve güçlendiklerini görmenin beni de nasıl güçlendirdiğini söylemeliyim. Eğitim programının eşitlikçi yapısı ve ortaklaşan deneyimlerin paylaşımının dayanışmayı ürettiğini ve desteklediğini söylemeliyim.

9. Son Söz Yerine

Kadınlar açısından güçlenme toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının tüm kadınlar için ortadan kaldırılmasını hedefleyen kişisel ve sosyopolitik bir dönüşüm sürecidir. Güçlenmiş kadınlar, içselleştirmiş oldukları ataerkil baskıyla etkileşimleri ve söylemler yoluyla özgürleşip mücadele etme olanakları yaratabilir ve sürdürebilirler. Böylece toplumda yaşayan diğer yaralanabilir gruplarla dayanışma olanağı bulup tüm baskı sistemlerine karşı çıkma formları geliştirebilirler. Kadının insan hakları bilinci eşitlikçi adil ve özgür toplum inşa etmenin bir aracı olabilir. Burada küresel neoliberal dünyanın pompaladığı narsistik toplum ve narsistik birey inşasına eleştirel bakabilmenin oldukça anlamlı olacağını söylemeliyim. Toplumsal eşitsizliği üreten tüm mikro ilişkiler ağı ve yapıyı sorgulayan sevgi ve ihtimama dayalı toplum inşası yeni seçilmiş dostluklar ve ittifaklarla olacağına ilişkin umut üretmek sanırım güçlenmenin

bugün için anlamını ortaya koymaktadır. Güçlenmenin özgür ve atomize liberal anlayış yerine kolektif içinde bireysel özgürlüğü üreten anlayışla sürecin önemli olduğu bir anlayış olduğunu kavramının önemini de son sözlerden biri olarak söylemem gereklidir.

Kaynakça

- Crenshaw, K.** (1991). *Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color*. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <http://www.jstor.org/stable/122>
- Demetriades, J.** (2009). *Gender Equality Indicators: What, Why and How?* OECD Publications. <https://genderhealthdata.org/resource/gender-equality-indicators-what-why-and-how/>
- Gholipour, A., Rahimian, A., Mirzamani, A. ve Zehtabi, M.** (2010). *Impact model of women's empowerment*. *International Business Research*, 3(1), 57-65.
- Gönüllü Atakan, A. ve Çoban A.** (2022). *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler*, ILO Yayınları. <https://www.ilo.org/tr/publications/turkiyede-kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclenmesi-yasal-ve-yapisal>
- Kabeer, N.** (1999). *Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment*. *Development and Change*, 30(3), 435-464.
- Miller, J. B.** (1986). *Toward a new psychology of women* (2. baskı). Boston: Beacon.
- Rubenstein, H., ve Lawler, S. K.** (1990). *Toward the psychosocial empowerment of women*. *Affilia*, 5(3), 27-38.
- Thompson, N.** (2016). *Güç ve güçlendirme* (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Özlem Cankurtaran). Nika Yayınları.
- Taşdemir-Afşar, S.** (2018). *Kadınların şiddetle başa çıkma ve güçlenme stratejileri: Sığınma evinde kalan kadınlar örneği*. 2. Uluslararası Kadın Kongresi Tam Metin Kitabı içinde (ss. 912-923). D. M. Siyez, Ö. Belkis & Y. Soylu (Eds.), İzmir.
- Van Eerdewijk, A., Wong, F., Vaast, C., Newton, J., Tyszler, M., & Pennington, A.** (2017). *White paper: A conceptual model of women and girls' empowerment*. <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/169223/169223.pdf>